

Homeopatin — en pseudomedicin fyller jämnt

Samtidigt med franska revolutionen och Mozarts bortgång firar vi just nu tvåhundraårsminnet av Samuel Hahnemanns upptäckt av homeopatins helande kraft.

För att förstå hur en så pass egendomlig företeelse som homeopatin kunnat uppstå, vinna framgång och bli bestående i 200 år, är det viktigt att erinra sig vissa medicinhistoriska omständigheter kring dess uppkomst.

Sanningen att säga befann sig den etablerade invärtesmedicinen, då homeopatin framträdde vid 1700-talets slut, i ett eländigt tillstånd. Inte minst vittnar därom talrika läkarparodier i den dåtida litteraturen: från Molières och Holbergs läkarparodier till Voltaires dictum: "Krigen och läkarna äro vår tids största gissel". Stora framsteg inom det som skulle bli medicinens grundvetenskaper hade gjorts under de tre föregående århundradena. Men genom ideologiska blockeringar hade de inte i någon större utsträckning fått genomslag inom medicinen: upptäckterna stod outnyttjade vid sidan om praktiken. Det gällde de stora upptäckterna inom kemin på 1700-talet. Det gällde även Fracastores teori från 1500-talet om sjukdomsspridning genom mikrober, trots att man kunnat se bakterier i Leuwenhoeks mikroskop under mer än ett sekel. I många avseenden stod 1700-talets praktiker (i bästa fall) fortfarande kvar på Hippokrates antika nivå. Man baserade sig ofta, medvetet eller omedvetet, på den humoralpatologiska läran, dvs läran om kroppsvätskorna, även den från antiken.

Om hur pass djupt de antika föreställningarna om sjukdomars uppkomst var rotade vittnar förhållandet, att ännu under 1800-talets första decennier den store Wienpatologen Rokitanski, som under sin levnad obducerade mer än 60 000 lik, var anhängare av dem. Han menade, att de

organförändringar (tumörer, förkalkningar, tuberkler etc) han i rikt mått iakttog hos de sjuka var verkningar av, inte orsaker till, den sjukdom patienten haft. Den verkliga orsaken var alltid "vätskornas obalans", *dyskrasi*. En snarlik typ av argument används för övrigt än i dag framgångsrikt av olika patentmedicinska läror, då man önskar framställa skolmedicinen som inskränkt och ovetenskaplig, enär den förbiser sjukdomarnas "andliga" ursprung.

Decennierna kring år 1800 var i många avseenden en övergångs- och krisperiod i medicinens historia. Vår del av världen hemsöktes då av en rad förbluffande medicinska system, monistiska sjukdomsläror — som sökte en förklaring till alla sjukdomar — som gav upphov till monistiska terapier. Ett exempel var *Brunonianismen*, ett system skapat av engelsmannen Brown. Han ansåg, att alla sjukdomar i grunden orsakades av inflammationer i magtarmkanalen. Dessa "retningstillstånd" ansåg han orsakades av "överskott av livskraft". Universalmedlet mot detta var åderlätning.

I Frankrike anammades Browns lära av Francois Broussais, Napoleontidens stora medicinska auktoritet. Dessvärre lyckades hans anhängare ofta så bra i sitt syfte att skaffa bort "överflödigt livskraft" att elaka tungor visste berätta att kurerna skördade lika många offer som Franska revolutionen och Napoleonkrigen tillsammans.

I Tyskland var utvecklingen annorlunda. Den tyska romantiken gav upphov till ett av de mest fantastiska filosofiska system världen skådat: *Die Naturphilosophie*, där Friedrich Wilhelm Schelling var det stora namnet. Schellings naturfilosofi betraktade världssaltet som en enda levande organism, där alla substanser, från

den oorganiska materien till människan, i stigande utsträckning genomsyras av samma livsprincip. Stöd fick naturfilosoferna skenbatligen genom Galvanis påvisande av elektricitetens roll i nervsystemet.

De experiment som i Mary Shelleys roman *Frankensteins monster* genomfördes för att återföra livet till en död kropp, hade redan genomförts i praktiken, och resultaten hade varit delvis uppmuntrande: liken rörde sig faktiskt då man släppte på strömmen. En annan frukt av denna tid var Mesmers lära om den animala magnetismen.

Det är som en fortsättning av och en revolt mot dessa fantastiska system som homeopatin bör ses. Väsentligen är homeopatin en enda mans verk. Upphovsmannen hette Samuel Hahnemann (1755—1843). Han föddes som son till en porslinsmålare i Meissen, uppvisade läshuvud, fick studera och avlade så småningom medicine doktorsgraden i humoralpatologisk anda i Erlangen 1779. Han var en skicklig kemist och rättsmedicinare och särskilt intresserad av drogers verkningsmekanismer, det som man i dag skulle kalla farmakodynamik. I ett skede då den animala cellen ännu var decennier från sin upptäckt, och då det moderna receptorbegreppet låg mer än ett århundrade framåt i tiden, var just förhållandet att ett läkemedel kunde hitta rätt organ och bota rätt sjukdom ett ämne väl ägnat för spekulationer.

Då Hahnemann 1790 höll på att experimentera med Kinabark, ett medel som revolutionerat behandlingen av frossan, och som var ett av många värdefulla ting koloniserarna tagit med sig hem från Nya Världen, gjorde han sin grundläggande "upptäckt", på vilken hela hans system skulle komma att byggas. Han tyck-

te sig finna att han, då han intog en mycket låg dos av läkemedlet, drabbades av samma effekter som de malariasjuka brukar beskriva: omtöckning, frossa och skelettsmärter¹.

Om det nu var så att kinabark, som bevisligen var effektivt mot malariafeber, på friska personer kunde framkalla samma symptom som den botade hos sjuka, kunde inte då detta gälla också för andra substanser? Skulle man inte rentav systematiskt på samma sätt testa alla örter, mineraler etc på friska personer och notera vilka effekter som simulerades? För att så i nästa steg i lämpliga doser behandla sjuka med dessa symptom med just den substans som visat sig framkalla dem?

I denna form var Hahnemanns tanke ny, men han hade säker haft hjälp med grundtanken genom ett flitigt studium av en man, vars skrifter kännetecknades av långt större fantasi och fantasteri (och genialitet) än Hahnemanns egna: Paracelsus (1493—1541). Denne hade i sina skrifter redan 250 år tidigare framfört som en viktig princip: lika botas med lika, eller på latin *simila similibus curantur*. Detta i medveten motsats till skolmedicinens (på humoralpatologin baserade) allopatiska (av grek. *al-lon* = annan, annorlunda) lära att ett läkemedel utövar sin verkan genom att motverka det som skadar kroppen.

Paracelsus hade kommit fram till sin variant av homeopatin med hjälp av sin lära om *arcanum* — den fördolda läkande principen. Enligt denna lära var sjukdomar andliga väsen som kunde övervinnas endast med hjälp av läkemedel med astral, andlig kraft. Sådana fanns, genom Guds outgrundliga vishet och godhet, att tillgå i

1. Veterligen har detta fenomen inte kunnat reproduceras av andra forskare. Sannolikt var Hahnemann helt enkelt överkänslig mot kinabark.

naturen omkring oss, och vi kunde känna igen läkemedlen på deras utseende: naturen var således såväl medicinskåp som farmakopé.

Delvis hade Paracelsus tagit sin inspiration av folkmedicinens signaturlära. För denna var det sedan länge självklart att Orkidéns testikelliknande rot (grek. *orchis* = lat. *testiculum*) skulle verka sexuellt stimulerande, och att kamomillens livmoderliknande fröhus skulle verka lugnande genom att dämpa hysteri (grek. *hyster* = livmoder). Det senare är det ju många som tror än i dag.

Efter några års trägna försök publicerade så Hahnemann 1796 i *Hufelands Journal* sina rön under rubriken: "Försök att finna en ny princip för läkemedlens läkande kraft jämte några blickar på de hitillsvarande". Här presenterade Hahnemann sin nygamla terapiprincip *similia similibus curentur*. Jämfört med Paracelsus hade modus indikativ bytts ut mot konjunktiv, dvs "lika må botas med lika". Det skulle emellertid dröja ända till 1807 innan han döpte sin lära till homeopati.

Innan 1700-talet var till ända hade Hahnemann systematiskt provat nittio olika organiska och oorganiska substanser enligt sitt system, och omsatt sina rön, vilka självfallet tycktes bekräfta hans grundtes, i en lönande praktik.

Hahnemanns lära var ursprungligen mycket medvetet polemisk mot de fantastiska medicinska systemen och förenade sig med folkmedicinen däri att den huvudsakligen var en lära om den rätta terapin med ett minimum av sjukdomslära.

I homeopatins bibel, *Organon der rationellen Heilkunde* (1810), fastslår Hahnemann:

Erkännande meningslösheten i metafysiska grubblerier, som ej låter sig erfarenhetsmässigt bevisas, kan ej den skarpsinnigaste och mest

fördomsfria betraktare av någon sjukdom med sina fem sinnen fastställa annat än iakttagbara förändringar i kroppens och själens tillstånd (sjukdomstecken, händelser, symptom), alltså avvikelser från det tidigare friska tillståndet hos den sjuke, vilka

1. denne själv känner
2. hans omgivning lägger märke till
3. läkaren iakttagger hos honom

Alla dessa iakttagbara tecken representerar sjukdomen i hela dess omfång, dvs bildar tillsammans den sanna och enda tänkbara sjukdomsgestalten.

Det är varken tänkbart eller genom erfarenheten bevisat att något annat än hälsan återstår eller kan återstå, sedan alla sjukdomssymptom och alla iakttagbara yttringar av sjukdomen försvunnit. Den inre sjukliga förändringen kan ej kvarstå outrotad.

Dvs, vad gör det om en människa har all världens sjukdomar, så länge de inte ger några symptom! Eller, sjukdomen är lika med sina symptom. Detta är en bestickande men i grunden djupt och bevisligen felaktig uppfattning, som är fast förknippad med Hahnemanns ursprungliga version av homeopatin. Den är felaktig, eftersom det faktiskt finns många flera sjukdomar än det finns symptom. Olika sjukdomar kan ha samma symptom, och samma sjukdom uppvisa olika sjukdomsbilder. Om så icke vore fallet, skulle, man inom medicinen slippa alla mödosamma utredningar innefattande röntgen, skopier och provtagningar, vilka ju syftar till att genom diagnostik särskilja fall med flertydiga sjukdomsbilder.

I dag, med betydande möjligheter att bota eller förlänga livet på invärtesmedicinskt sjuka, skulle homeopatin, om den konsekvent levts efter denna lära, skörda många offer. På Hahnemanns tid var den terapeutiska arsenalen ytterligt

begränsad, och hans grundläggande miss- tag fick sannolikt inga större konsekvens- er för patienternas överlevnad.

Utifrån denna grundsyn är det lätt att förstå, att homeopatins sjukdomslära blir kortfattad som en esperantistisk gramma- tik. Medan en vanlig medicinstuderande bör konsumera någon hyllmeter i ämnet, omfattar *Organons* sjukdomslära blott fem sidor! Mer behövs inte för att à la Hahnemann behandla samtliga akuta och kroniska sjukdomar hos människan.

Hahnemann urskiljer tre olika kro- niska sjukdomar: syfilis, sykora (Gonorré + genitala vårtor) samt psora. Den senare, vars upptäckt var Hahnemanns stolthet, omfattade i gengäld nästan alla övriga symptomgrupper, såsom nervsvaghet, hysteri, raseri, fallandesot, benröta, migrän, hemmoroider, starr, impotens etc. Enligt Hahnemann berodde psora på ett smittämne som passerat genom några hundra generationer människor, och som därigenom uppnått en oerhörd virulens.

Men inte ens Hahnemann kunde i längden klara sig utan en teori om sjuk- domarnas orsaker. Sannolikt inspirerades han av den store paracelsianen van Hel- mont (1577—1644), vars livsprincip tänktes integrera alla kroppens funktion- er och återställa de rubbningar som kan uppstå genom "livsfientliga sjukdoms- bringande inflytelser". Dessa sjukdoms- bringande agens är "dynamiska" — ett be- grepp lika centralt för Hahnemann som det senare blev för den antroposofiskt orienterade bio-astrologin. Enligt en begrppsanalytisk studie, som faktiskt företagits över Hahnemanns använd- ning av begreppet, tycks termen för hon- om vara synonym med "för mig okänd eller ej iakttagbar".

All sjukdom innebär för homeopatin i grunden ett och detsamma, nämligen en

"förstämning av livsprincipen" hos den sjuke. Hahnemann erkänner visserligen att vissa yttre faktorer kan spela roll för in- sjuknandet, som t ex utsvävningar, för- kylning, överansträngning, väderlek, inver- kan från himlakroppar, "miasmer", epide- mier, akuta infektioner, samt inte minst be- handling av allopatiska läkare. Men den väsentliga orsaken var alltid "förstämning av livsssprincipen". Eftersom "livsprin- cipen" är en dynamisk process kan den end- ast återstännas, och patienten få hälsan åter, om ett homeopatiskt läkemedels dyna- miska kraft får verka på den. (Jmfr Paracel- sus lära om *arcana*.)

Homeopatin skiljer sig således från na- tur- och folkmedicinen i flera viktiga av- seenden. För det första i sin princip "lika bo- tar lika". Men framför allt genom sin unika teori att ett läkemedel blir alltmer potent ju mera det spädes ut. Hur går detta till?

Genom utspädningen frigör homeopa- ten de "dynamiska" krafter som finns hos den läkande substansen. Han kan häri- genom utvinna läkande krafter också ur ämnen som i normala koncentrationer be- traktas som helt verkningslösa, t ex ur mjölksocker eller ur *natrium muriaticum*, eller som vi skulle säga, koksalt.

Genom en metod som han utvecklade under 1800-talets första decennier, framställde Hahnemann läkemedel som var till den grad utspädda — och därför så potenta — att han endast med bävan vågade ge dem till svaga individer. Det förfarande han använde kallade han "dynamisering".

Man tar således en "urtinktur" bestående av t ex ett gram koksalt på 99 gram vatten. (Hahnemann använde till en början mest alkohol i sina tinkturer.) Ur denna lösning, som således är 1 %-ig, utvin- ner man så *första potensen* genom att ta 1 ml därav och tillsätta 99 ml vatten. Man *po- tenserar* så denna nya 0,01 %-iga lösning

genom att slå flaskan mot något hårt ett föreskrivet antal gånger för att "frigöra de läkande krafterna". Därpå utvinns man på samma sätt *andra potensen* genom att ta 1 ml av av den nya lösningen, tillsätta 99 ml vatten och slå flaskan i bordet osv.

Om denna procedur upprepas upp till 100 gånger, vilket ofta skedde hos Hahnemann och de så kallade "högpotensarna" inom homeopatin, erhåller man den *hundra centesimalpotensen* (C100), dvs en 10^{-200} %-ig lösning. Med stigande potens blir läkemedlen starkare, men också mera specifika och svårare att hantera och därmed mera prestigefyllda. Ofta nöjde man sig med lägre potenser, t ex C30 eller använde andra spädningsproportioner, så kallade D- eller LM-potenser, där man vid varje steg späder 10 respektive 50 000 gånger. Det sistnämnda förfarandet uppfanns på 1830-talet, då efterfrågan ökade, som en snabbmetod av Hahnemanns andra hustru. Dessa olika typer av potenser (D-, C- och LM-potenser) är på grund av det olika antalet dunkningar, potensiering, emellertid inte likvärdiga.

Till förhållandet att homeopatin aldrig integrerades med skolmedicinen bidrog utan tvivel att Hahnemanns lära växte fram samtidigt med den nya atomläran, som ju visade att materien faktiskt inte låter sig delas (eller utspädas) i det oändliga. Den förekommer i odelbara "paket" som atomer eller molekyler. Amadeo Avogadro i Torino visade vid 1800-talets början att en mol av ett ämne, t ex 58 gram koksalt, alltid innehåller ungefär 6×10^{23} molekyler. Hahnemanns urtinktur ovan kunde alltså inte innehålla mer än ungefär 10^{22} molekyler koksalt (eller dubbelt så många joner). Detta respektingivande antal molekyler, som vid procedurens början "trängdes" i 0,1 liter vatten, skulle efter 100 centesimal-

spädningar behöva disponera 10^{196} kubikmeter. Varje molekyl koksalt skulle således simma omkring i 10^{174} kubikmeter, av vilka de 100 ml läkemedel av utspädningen C100 utgör en jämställd del. Detta är en avsevärd volym. Den motsvarar det teoretiskt iakttagbara universums (med en radie på 14 miljarder ljusår) volym multiplicerad med ett tal bestående av 80 siffror.

Om den homeopatiska medicinen skulle verka genom sin substans, vore alltså detta den volym som den stackars patienten skulle behöva konsumera för att få i sig en enda molekyl av läkemedlet.

Hahnemann var, i minst lika hög grad som nutidens utövande homeopater, införstådd med dessa förhållanden. De teori om sjukdomars uppkomst som ovan skisserats utgör ju ett försök att komma runt detta hinder. Men han kunde också, likosm sentida efterföljare, ibland kosta på sig att slå ut med händerna och kapitulera inför det mysterium som den underbara läkande kraften hos den homeopatiska medicinen utgjorde:

Jag kräver inte att man skall sätta tilltro till detta och begär inte att någon skall begripa det. Inte heller jag förstår det: det räcker med att säga att det är ett faktum och ingenting annat. Endast erfarenheten söker det, och jag tror mer på den än på min insikt (Organon).

Eller, mera koncist formulerat: Homeopatins läkande kraft manifesterar sig blott på ett sätt: såsom läkande. Patienterna blev friska, och detta var ju det slutgiltiga beviset för de dynamiska krafternas realitet.

Allt hängde således, som sig bör, på frågan om metodens effektivitet. Från 1800-talets början fanns också medlen för att avgöra huruvida en metod verkligen var effektiv eller inte: den medicinska statistiken, utvecklad av den franske kliniker Louis. Med den nya modellen med

parallella patientkontrollgrupper hade statistikerna snart vetenskapligt krossat Broussais-skolans åderlåtningsterapi genom att visa att t ex patienter med lunginflammation, som enligt den tidens mode blev åderlåtna, avled tre gånger så ofta som de som överlämnades åt naturens egna läkande krafter. Det borde således inte ha varit svårt för homeopatin att i sådan konkurrens framstå som revolutionerande. Så skedde också, kliniska studier förutan.

För det första innebar homeopatin ovedersägligen en lättnad för de stackars patienter som tidigare plågats av kräkmedel och kalomel (en kvicksilverförening).

För det andra krävde Hahnemann alltid, för att garantera verkan av sina läkemedel, att man avhöll sig från andra mediciner och dessutom avstod från tobak, alkohol och utsvävningar, vilka alla skulle kunna störa de dynamiska krafterna hos de homeopatiska preparaten. Detta måste, med hänsyn till tidens seder bland de samhällsskikt som hade råd att konsultera honom, innebära en oerhörd lättnad för deras stackars organismer.

För det tredje innebar säkert homeopatens detaljerade utfrågning, där patienten noggrant fick redogöra för alla sina symptom, ett ur psykologisk synpunkt gott omhändertagande av patienten, vilket måste ha inneburit — och innebär — en god placeboeffekt.

Men strikt kontrollerade kliniska studier ställde Hahnemann sig mycket tveksam till. Hans krav "Gör likadant, men gör exakt likadant" innebar betydande käppar i hjulet för alla försök till laboriemässigt standardiserade tester. Bland annat innebar ju homeopatins uppfattning om sjukdomens absolut individuella gestalt hos varje patient — och

därav följande individuella utformning av terapin i varje enskilt fall — att jämförelser mellan individer kunde tillbakavisas.

Hans syn på substansers dynamiska kraft även hos kemiskt inerta ämnen, och även i mikroskopiska koncentrationer (i synnerhet då!) innebar ju vidare att något sådant som en blindtablett (placebo) för jämförelser mellan eller inom individer egentligen inte kunde accepteras av en homeopat.

Med början i 1830-talets Paris (Andral) har emellertid av homeopater godkända, kontrollerade studier av homeopatmedicin upprepade gånger genomförts vid skilda sjukdomar. En del av dessa studier redovisades kort av mig i Folkvett 3-4 1990, och deras resultat har med mycket få undantag varit nedslående ur homeopatins synpunkt. Ändå är det ett av homeopater åberopat faktum att det i flera länder, t ex Tyskland och Frankrike, bedrivs homeopatmedicin också av läkare med gängse, naturvetenskaplig kompetens. Med kännedom om de starka kommersiella inslagen i den medicinska praktiken i dessa länder, och med tanke på vilka bisarra terapier som i övrigt förekommer, säger detta förhållande nog bara att det i dessa länder också finns en efterfrågan på homeopatmedicin, och att privatsjukvården där av lagstiftningen är oförhindrad att göra sig en hacka därpå.

Inom veterinärmedicinen har också homeopatmedicinen kommit till användning, t ex i Frankrike. Det är ju gynnsamt med en medicinering som, trots stark dynamisk verkan, inte lämnar några giftrester hos t ex slaktdjur. Något argument mot att homeopatins effekt väsentligen är en placeboeffekt utgör inte de positiva resultat som rapporteras, ty djurägaren, som är den som i det sjuka kreaturets ställe

bedömer effekten, är inte skyddad från placeboverkan. Några hållbara veterinärmedicinska studier som visar för homeopatin gynnsamma resultat finns vetenskapligt inte.

Homeopatin är naturligtvis en ur vetenskaplig synpunkt helt omöjlig konstruktion. Trots många försök har dess föregivna resultat ytterst sällan kunnat reproduceras under kontrollerbara betingelser. Homeopatin hade oturen att redan från början drabbas i sin teoretiska grund av atomläran och i praktiken av den medicinska statistiken. Bådadera hade folkmedicinen och merparten av den ursprungliga skolmedicinen undslupit.

I Sverige har sedan länge homeopatmedel i spädningar D8 och uppåt fått säljas fritt, då de (trots Hahnemanns varningar) av Socialstyrelsen ansetts som harmlösa.

I USA, där läran stod stark fram till 1930-talet, för den dock numera en tynande tillvaro. I Tyskland, hemlandet för denna och många andra egendomligheter i naturfilosofins släptåg, finns det mer än 7 000 homeopater, varav många utbildade läkare. Homeopatin finns i flertalet av världens länder med undantag av det svarta Afrika, Kina och Japan, alla länder med stark folkmedicinsk tradition.

I Sverige och Skandinavien är homeopatin en relativt svag rörelse med dåligt vetenskapligt anseende. Homeopat är en oskyddad beteckning, som vem som helst får ta i anspråk. För att bli så kallad homeopraktiker måste man emellertid ha genomgått Svenska Homeopraktikers Riksförbunds (SHR) korrespondenskurs med interfolierade föreläsningar och övningar. Examination sker i Göteborg. I utbildningen ingår studiematerial från konventionell medicin, enligt SHR:s uppgift upp till ungefär sjuksköterskenivå.

Påbyggnadskurser i irisdiagnostik (uppfunnen på 1800-talet av en svensk kyrkoherde) och örtterapi kan erhållas. Några som helst förkunskaper behövs inte. Vid 1970-talets slut hade 140 personer betalt 24 000 kr var för att gå kursen, och ingen hade dittills kuggats i examen. SHR har ett förlag, Arcanum AB, och säljer sina läkemedel via AB Drogcentralen.

Homeopraktiken visar, lika litet som annan alternativ medicin, några tecken på att dö ut. Detta beror förstås delvis på den konventionella medicinens begränsningar och på okunskap, men också på att lidandet aldrig ser till vetenskapligt halt hos behandlingen, utan till dess resultat. Häri överensstämmer det helt med folkmedicinen och med homeopatin. Eftersom resultatet i många fall ändå måste bli detsamma, föredrar man naturligt nog en snabb, smärtfri behandling framför en långsam, smärtfylld och kanske riskabel. Så står ju i praktiken valet ofta vid många fall av kroniska, funktionella störningar, där en rejäl placeboeffekt kanske är den enda möjliga lindring som står att få.

Hans Isaksson

LITTERATUR

Harrison, Richard: The development of modern medicine, 1936. Ny reviderad upplaga hos Wisconsin Press, 1974.

Staugård, Frants: Den folkliga medicinen. Liber, 1979.

Braun, Arthur: Homeoterapins metodik. Göteborg, 1980. Originallets titel är: Metodik der Homöotherapie. Regensburg, 1975.

Hahnemann, Samuel: Organon—läkekonstens verktyg. Göteborg, 1980. Ny reviderad översättning av sjätte upplagan av Organon der rationellen Heilkunst.

Litteraturlista över homeopatisk litteratur kan rekvireras från Arcanum AB, Box 14116, 400 20 Göteborg.